

УДК 165.74:321.01

Северинюк Валентин Матвійович,
доктор політичних наук, професор, професор кафедри гуманітарних дисциплін
Класичного приватного університету (м. Запоріжжя)

ФІЛОСОФІЯ ГУМАНІЗМУ І ГУМАНІЗМ ВЛАДИ

Розглянуто проблему моральних («благородних») засад політики на прикладі філософського вчення Конфуція в аспектах: соціальна цінність і легітимність державної влади, кадрове забезпечення функцій керівництва та управління, політик та його оточення, політична риторика, наслідки владування.

Ключові слова: гуманізм, «благородний муж», народ, закон, влада, обов'язок.

Серед представників світової філософської класики чільне місце посідає давньокитайський мислитель Конфуцій (551–479 до н. е.). У його вченні знаходимо роздуми про історію і майбутнє, про музику й поезію, педагогіку і самовиховання, особисте й громадське, про матеріальне й духовне, свободу й обов'язок – і ще багато такого, над чим неодмінно мусить задумуватися людина як істота соціально детермінована, морально зріла та політично організована.

Як усякий філософ, Конфуцій мислив категоріями загального, ідеальними поняттями. Він створював укрупнені людські образи та моделі поведінки, що могли б стати типовими для багатьох людей, соціальних груп, професій тощо. Проте він не належав до типу «кабінетних» філософів, для котрих пріоритетним є так зване «чисте мислення». Конфуцій рівною мірою – теоретик-ідеаліст і практик. Його покликанням був «шлях» (Дао), що в духовно-філософському розумінні означало постійне прагнення до пізнання істини, а в практичному – особисті зусилля по втіленню в соціальну дійсність проголошуваних ним ідей. Конфуцію було трохи за 50, коли він став державним службовцем: спочатку був правителем міста Чхун-ду, згодом обіймав міністерські посади в князівстві Лу. Потому він подорожував по різних князівствах Китаю з метою поширення свого вчення. Про нього казали: «Це книга, яка говорить». І хоча в якийсь момент філософ мусив визнати: «Вчення моє погано поширюється» («Роздуми та бесіди», розд. V, § 7), його просвітницьке мандрування тривало 12 років.

Нижче зупинимося на деяких аспектах поглядів Конфуція щодо організації і діяльності державної влади та її місця в системі соціальних відносин і цінностей.

1. *Ідея «благородного мужа».* Вона є центральною віссю конфуціанства, його головним духовно-моральним стержнем. «Благородний муж» – це сукупність соціально позитивних якостей, передовсім таких як чесність, щирість, скромність, великодушність тощо. З одного боку, це ідеальний соціальний тип, а з іншого, – цілком реальний індивід, якому під силу виявити найкращі людські якості в конкретній обстановці. Таких людей Конфуцій ще називає «досконалыми», «достойними», «гуманними», «святими». Загалом, це «людина, корисна для суспільства й тому гідна суспільного визнання». Її цінність не залежить від того, яку професію або соціальну групу вона представляє: «Благородний муж, – каже Конфуцій, – не є знаряддям, придатним для якогось одного застосування» (розд. II, § 12), він виявляє свою корисність у тому, що «переймається спільними, а не партійними інтересами» (розд. II, § 14). Головним мотивом поведінки «благородного мужа» служить відчуття громадянського обов'язку, який полягає «в розширенні набутих ним добродітностей» (розд. XIX, § 2); «Гуманіст, сам прагнучи набути твердих основ (добропорядних якостей. – В. С.), передає їх іншим людям, сам бажаючи розвиватися, розвиває також інших. Бути спроможним дивитися на інших людей, як на самого себе, – ось що можна назвати мистецтвом гуманізму!» (розд. VI, § 29).

Таким чином, благородство (гуманізм, людинолюбство) – це універсальна людська чеснота, якою має володіти педагог, воїн, музикант, поет, ремісник, землероб і, безумовно, – політик, правитель держави.

2. *«Влада» і «благородство».* Конфуцій добре розумів (оскільки особисто знався на механізмах влади), що поєднати державну політику з моральністю, подвижництвом, безкорисністю в тій мірі, як це буває в особистих стосунках, неможливо, бо занадто велику роль у політиці відіграють прагматичний розрахунок, доцільність, егоїзм інтересів. Можливо, тому у висловлюваннях Конфуція немає узагальненого поняття «благородна влада» (у значенні «апарат управління»). Зате є багато положень про соціальну значущість та обов'язковість здійснення благородних учинків конкретними політиками, управлінцями різних рівнів.

Закони моралі, за Конфуцієм, мають передувати законам юридичним. На його переконання, першість у відносинах влади й суспільства, як і в родинних стосунках, має належати «основам» (заходам моральності та гуманізму): «Якщо закладено основи, то з'являються й закони для діяльності» (розд. I, § 2). Сила закону – у його справедливості та обов'язковості, а порушення закону – це аморальний вчинок. Конфуцій зауважує: «Благородний муж (у значенні добропорядний громадянин. – В.С.) боїться закону» (розд. IV, § 11). Але це не той страх покарання, про який за дві тисячі років після Конфуція писав політичний реаліст Н. Мак'явеллі, – «страх перед владою» як еквівалент «любви до неї», як рівнозначні передумови зміцнення влади та гарантії спокою в державі [2, с. 249]. У Конфуція «страх громадян порушити закон» означає насамперед відчуття сорому за порушене спільне благо, але воно з'являється лише тоді, коли передовсім сама влада, створюючи закони, неухильно їх дотримується (розд. II, § 1, 3).

Філософ твердо вірив у благотворну силу морального прикладу: «Добродіяння не буває самотнім, у нього неодмінно є послідовники (сусіди)» (розд. IV, § 25). «Якщо ви прагнете бути добрим, то й народ буде добрим. Добродіяння благородного мужа – це вітер, а якості нищої людини – трава, і вітер, який гуляє по траві, неодмінно її пригинає» (розд. XII, § 19). Конфуцій навіть припускав, що тривале (упродовж століття) перебування при владі «благородних мужів» здатне перевиховати суспільство, викоринити з відносин між людьми жорстокість, а це, своєю чергою, зробить покарання (особливо смертні кари) непотрібними (розд. XIII, § 11).

3. *Влада й добробут громадян.* На думку Конфуція, головними суспільними цінностями є: родина, школа і правильно організоване державне управління. Діяльність державців обов'язково має бути спрямованою на подолання бідності. Якщо влада не дбатиме про матеріальне благополуччя народу, то її власне благополуччя «зникне назавжди» (розд. XX, § 1). Духовність, якою наділений «благородний муж», додає йому сил у ситуаціях матеріальної скрути, вірадою для нього є пізнання вищих істин (розд. XV, §32). Однак багато людей, через злиденність свого існування, впадають у відчай, зневірюються в силі моральних цінностей, стають агресивними. І це дуже небезпечно для державного порядку. Отже, бідність народу – це не лише вияв соціальної несправедливості, а й зло, яке загрожує всім.

З одного боку, Конфуцій засуджував людей, котрі над усе прагнуть матеріального збагачення (за сучасною термінологією, – «олігархів-плутократів», які лукаво видають себе за «слуг народу»), а з іншого, зневажав нероб, ледарів, по суті – «маргіналів». Натомість він схвалював тих, що «йдуть шляхом незмінної середини» (Розд. XIII, § 21). Люди такого типу дійсно наділені вищою владою – благородним умінням свідомо обмежувати особисті прагнення та забаганки, якщо того вимагає час: «Соромно бути бідним і займати низьке становище, коли в державі панує закон; так само соромно бути багатим і знатним, коли в державі панує беззаконня» (розд. VIII, § 13).

4. *Реальні та уявні здобутки влади.* Закономірністю діяльності будь-якої влади є її бажання досягти суспільного визнання (легітимності). Конфуцій наголошує: «Без довіри

народу уряд не може існувати» (розд. XII, § 7). За історію людства політики різних країн винайшли чимало способів здобуття народної прихильності і серед них, на жаль багато зовсім «неблагородних». Бажанням політиків часто є прагнення прискорити настання «ери суспільного благоденства» й на її фоні побачити самих себе в ореолі «народної слави». Конфуцій застерігав від такого самовихваляння та примарного месіанства – їх філософ називав «малими вигодами». Людина, яка за ними ганяється, не усвідомлює справжнього значення державницької діяльності і «великої справи не зробить» (розд. XIII, § 17). Таким чином Конфуцій пояснює суть політичної тактики й стратегії: малі перемоги необхідні, але політик, досягаючи проміжних результатів, мусить розрізняти успіхи реальні і мнимі, а головне – терпляче й послідовно працювати на стратегічну мету, і лише час може визначити, якою мірою жаданий для нього образ «лідера-переможця» відповідає його суспільно значущими (дійсно переможним) здобутками.

5. *Професіональний (кадровий) потенціал влади.* В розумінні Конфуція, реалізація політичних інтересів не завжди тотожна функції державного управління. Щоб виникла така відповідність, правителі й чиновники повинні виконувати свої обов'язки із знанням справи, тобто управляти уміло, а не створювати видимість управління. Політичні амбіції мусять поступатися професійній компетентності: не слід легковажно братися за справу, в якій нічого не тямить: «благородний муж» має бути обережним стосовно того, чого не знає (розд. XIII, § 3). Влада сама по собі не повинна бути метою політика: «Не переймайся, що не маєш посади, – наставляє філософ, – переживай за те, як утриматися на ній» (розд. IV, § 14). Ці слова треба розуміти так, що управлінець мусить самостійно й об'єктивно оцінювати власну спроможність до певної діяльності і своє моральне право «утриматися», тобто надалі працювати на конкретній посаді.

Підбираючи виконавців, керівник не повинен покладатися лише на думку сторонніх людей про того чи іншого кандидата. У ситуації, «якщо всі когось ненавидять або люблять, то це слід перевіряти» (розд. XV, § 28). Отже, головне для правителя – підібрати людей з практичними здібностями, а не красномовних; по-друге, не відкидати слухних порад лише тому, що їх дають люди не з його «найближчого оточення» – опозиціонери, кажучи сучасною мовою: «Благородний муж не рекомендує людей через їх хороші слова і не відкидає хороших слів через людей...» (розд. XV, § 23).

6. *Влада й особистість.* «Благородний» керівник не повинен оточувати себе людьми, здатними для нього «на все». Такі люди уміють легко догоджати начальству, але вони не думають про дотримання закону. Підносячи роль правителя, Конфуцій, разом з тим, інтуїтивно відчував небезпечність явища, яке в сучасній політичній мові має назву «культ особи», або «політичний вождизм». Перетворенню можновладця на тирана сприяє улесливе догоджання та надмірне возвеличення його діянь. Тут Конфуцій надає великого значення політичній риториці й застерігає від беззаперечного сприйняття усього, що кажуть політики, нехай навіть найавторитетніші, – це може згубно позначитися і на діяльності самої влади, і загалом на суспільстві: «Улесливі розмови заплутують добродіяння, а маленьке нетерпіння руйнує великі замисли» (розд. XV, § 27). «Не люблю балакунів, бо вони гублять державу», – категорично каже Конфуцій (розд. XVII, § 18).

7. *Ієрархія владних відносин.* Проблемою управління часто є незбалансованість його ієрархічних ланок – вищих і нижчих: трапляється, що «верхи», будучи недостатньо компетентними з окремих питань, намагаються не виказувати цього перед «низями» та дають їм розпорядження з волюнтаристських позицій, а «низи», наслідуючи такий метод, перекладають відповідальність на ще нижчі управлінські ланки. Функціональність влади, таким чином, переростає в непродуктивну психологічну гру, яка шкодить результатів та суспільним очікуванням. Щоб цього не сталося, «верхи» й «низи» в системі управління повинні дотримувалися неписаного кодексу «благородного мужа»: перші мають бути менш амбітними, а другі – менш лестивими. Конфуцій вважає нормальним і радить зважати на те, що вищий керівник («благородний муж») «деколи може не знати дрібниць, але спроможний

виконувати важливі обов'язки; тоді як дрібна людина (чиновник. – В. С.) не спроможний виконувати важливих обов'язків, але може виявляти своє знання в малих справах» (розд. XV, § 34). Саме в досконалому знанні «важливих дрібниць», що стосуються «великої справи», полягає одна з позитивних рис «раціональної бюрократії», про яку згодом, на початку ХХ ст., писав класик сучасної політології Макс Вебер.

У «Роздумах та бесідах» Конфуція є багато інших рекомендацій для влади: стосовно питань поєднання в управлінні традицій та нововведень (Розд. II, § 11), визнання та виправлення управлінських помилок («виправлення себе для забезпечення спокою народу») (Розд. XIII, § 13; Розд. XIV, § 42), відповідальності за взяті зобов'язань (Розд. XVII, § 23) тощо. Глава держави буде «благородним», «коли для нього не існуватиме ні сильних, ні слабких за кількістю, ні малих, ні великих справ і він буде ставитися однаково поштиво до всіх і до всього» (Розд. XX, § 2).

Китайський філософ створив достатньо систематизовану, як на свій час, оригінальну теорію влади й управління. Вона містить чимало ідеалізму, але на те й існує політична філософія, щоб формулювати ідеали суспільного життя. Ідеалізм не є синонімом утопізму. Останнього в поглядах Конфуція небагато. Його думки, народжені в умовах, віддалених від сьогодення величезною історичною відстанню, абсолютно не застаріли й лише підтверджують злободенність політичних питань, що в них відображені.

Література:

1. Конфуций. Суждения и беседы / Конфуций; [пер. с кит. П.С. Попова]. – СПб.: Азбука-классика, 2008. – 224 с.
2. Макиавелли Н. Государь / Н. Макиавелли; [пер. с итальян. М.А. Юсима]. – М.: Эксмо; СПб.: Мидгард, 2006. – 976 с.

Северинюк В. М. Философия гуманизма и гуманизм власти

Рассмотрена проблема моральных («благородных») принципов политики на примере философского учения Конфуция в аспектах: социальная ценность и легитимность государственной власти, кадровое обеспечение функций руководства и управления, политик и его окружение, политическая риторика, последствия властвования.

Ключевые слова: гуманизм, «благородный муж», народ, закон, власть, долг.

Severyniuk V. The philosophy of humanism and humanism of power

The article deals with the problem of moral («noble») principles of policy based on the example of the Confucius philosophical teachings in such aspects: social value and legitimacy of the state power; manpower support of management and administration functions; politician and his (her) surroundings; political rhetoric, consequences of ruling.

Keywords: humanism, «noble man», people, law, power, duty.

УДК 614.2 (477)

Семигіна Тетяна Валеріївна,

доктор політичних наук, доцент, професор кафедри соціальної роботи Академії праці, соціальних відносин і туризму

ФОРМУВАННЯ ЦІННОСТІ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ ЯК ІМПЕРАТИВ СУЧАСНОЇ ПОЛІТИКИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

Здоров'я є як індивідуальною, так і суспільною цінністю. Його збереження забезпечує стабільність суспільства й слугує легітимації влади. Сучасна політика щодо здоров'я передбачають орієнтацію на формування відповідальності кожної людини за збереження